

L.N.Qarayeva
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
lala.qarayeva@list.ru

KİNO TƏDQİQATÇISI, KİNOREJİSSOR TOFIQ İSMAYILOV

Xülasə

Məqalədə Azərbaycan kinosunun inkişafında öz əvəzsiz rolu olan kinorejissor Tofiq İsmayılovun kino tədqiqatından bəhs edilir. Tofiq İsmayılov həyatının 50 ili Azərbaycanın kino sənətinə həsr etmişdir

КИНОВЕД, КИНОРЕЖИССЕР ТОФИК ИСМАИЛОВ

Резюме

В статье рассказывается о киноисследованиях кинорежиссера Тофика Исмаилова, сыгравшего неоценимую роль в развитии азербайджанского кинематографа. Тофик Исмаилов посвятил киноискусству Азербайджана 50 лет своей жизни.

FİLM RESEARCHER, FİLM DİRECTOR TOFIQ ISMAILOV

Summary

The article talks about the film research of the film director Tofig Ismayilov, who played an invaluable role in the development of Azerbaijani cinema. Tofig Ismayilov dedicated 50 years of his life to the cinema art of Azerbaijan.

Açar sözlər: kinorejissor, ssenarist, kino tədqiqatçısı Tofiq İsmayılov

Ключевые слова: кинорежиссер, сценарист, киновед Тофик Исмаилов

Key words: film director, screenwriter, film researcher Tofig Ismayilov

Tofiq İsmayılov kino sənətinin həm bədii, həm də sənədli film növlərində xalqımızın mədəni irsinə töhvə olacaq filmlər çəkmişdir. Aktyor kimi sənətə başlasa da, Tofiq İsmayılov peşə fəaliyyətinə Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio komitəsində rejissor kimi başlayır. İki il fəaliyyət göstərdikdən sonra, 1964-cü ildə məhz rejissor ixtisası üzrə təhsil alır. Bununla kifayətlənməyən rejissor 1968-ci ildə ikillik Moskvada Ali rejissor və ssenaristlər kursunda A.Tarkovskinin kursunda təhsil alır. A.Tarkovski kimi böyük bir şəxsiyyətin yanında məktəb keçməsi onun yaradıcılıq uğur-larının başlanğıcı oldu. Hətta 1969-cu ildə ekranlaşdırdığı “Mənim şəhərimin daşları” kurs işi Azərbaycan Televiziyasına qəbul olunur. Bu filmlə o, yaradıcılığında ilk musiqili filmlərə start verdi.

Ənvər Məmmədخانlının “Anamın çırağı” hekayəsinin motivləri əsasında diplom işi kimi ekranlaşdırdığı filmi isə Azərbaycanın hüdudlarını aşaraq sovet ekranlarına yol açdı. Bu nailiyyət həmin dövr üçün böyük hadisə idi. 1971-ci ildə öz ssenarisi əsasında “Oxuyur Müslüm Maqomayev” bədii musiqili tammetrajlı filmi çəkir. Filmdə böyük sənətkar M.Maqomayev tək ifaçı kimi deyil, eyni zamanda aktyor kimi də təqdim olunmuşdur.

Tofiq İsmayılovun bu filmi nəinki Sovet İttifaqında, hətta o zaman üçün nadir hal hesab edilən digər ölkələrdə belə ekran üzü görür. İran İslam Cumhuriyyətində keçirilən Tehran Beynəlxalq Kinofestivalında uğurla nümayiş olunur. 85 ölkəni fəth edən film, Moskvanın özündə 50-dən artıq kinoteatrlardan 27 gün ara vermədən nümayiş olunur. Hətta bu filmin şöhrəti haqqında “Pravda” qəzetində “Oxuyur Müslüm Maqomayev” filmi “Moskva kinoteatrlarında” adlı məqalə dərc olunur. Film bu qədər məşhurlaşdıran amil isə M.Maqomayevin həyat və yaradıcılığı haqqında aydın, mizanlı, canlı təsvir yaratmaqla yanaşı, ilk musiqili sənədli film olması idi. Qeyd edim ki, film yenidən Dövlət Film Fondunun tərəfindən bərpa olunmuşdur. Bərpa olunmuş filmin premyerası 2022-ci ildə keçirilmişdir.

Onun yaradıcılığında bədii filmlər xüsusi yer alır. Həmin filmləri birləşdirən insan taleləri və onlarda psixoloji analitik yanaşma bu filmləri birbirinə bağlayan amildir. “Hədiyyə”, “Musiqi müəllimi”, “Mən mahnı qoşuram”, “Bizim məhəllənin oğlanları”, “Gilas ağacı”, “Rəqiblər” kimi filmləri hadisələrə insan münasibəti və insanların bu hadisə axınında psixoloji reaksiyaları o qədər dəqiqliklə ifadə olunmuşdur ki, bəzən sadə həyat hadisəsini belə emosiyasız izləmək mümkün deyil.

Bundan başqa həmin filmləri bir başqa aspektdən də araşdırılması daha maraqlı olardı. Düzdür, Azərbaycan kinosunda uşaq filmlərinə bir o qədər də yer ayrılmasa da, maraqlı nümunələr vardır. Bir çox rejissorlar bu mövzuya müraciət etmişdir. Lakin yuxarıda adları sadalanan filmləri nəzərdən keçirdikdə hər birində uşaq obrazları və talelələrini yaşayan, arzu və istəklərini övladlarına tətbiq edən böyüklərin həyat hadisələrində qurban seçilən körpələr, yeniyetmələrin aciz talelərini insan ürəyini sızlatmadan seyr etmək olmur. Bu filmlərin əksəriyyətində hadisələr məhz uşaqların ətrafında baş verir. Onlar böyüklərin həyatlarının axınında axıb gedirlər.

Azərbaycan kinosunda bir çox uşaq filmləri olsa da, heç birində Tofiq İsmayılovun bu rakursundan böyüklərin seçdikləri həyat yolunda itirilən uşaq taleləri ifadə olunmamışdı.

Tofiq İsmayılovun filmlərini digər uşaq filmlərindən fərqləndirən cəhət cəmiyyət və uşaq mövzusunun açılması idi. Sadə uşaq oyunların üzərində deyil, insan taleləri və bu talelərin uşaqların həyatına təsirindən bəhs edir. İstər “Musiqi müəllimi”, istərsə də, “Gilas ağacı” və s. filmləri izləyəndə bunu aydın

hiss edirik. Qərarlarda düşünülməmiş uşaq taleləri mövzusu bu gün də öz aktuallığını qoruyub saxlamaqdadır.

“Mən mahnı qoşuram” (1979) filmində isə ənənələrə söykənib yaşayan atanın övladının gələcəyi arasında sədd kimi çıxış etməsi həmin dövr üçün ibrətamiz hadisə idi. Tipik Azərbaycan kişisi obrazını canlandıran Həsənağa Turabov “Qız hara, müğənnilik hara” deyən, daş atıb, başını tutan ata onun yanına gəlmiş müəllimi həyətidən qovur, amma sonda kənd camaatının təkidi və qızın istəyi ilə nəhayət ata nəinki razılıq verir, hətta uşağını özü Bakıya oxumağa aparır.

Əslində bununla sənətkar insanları uşaqlarının istedad və qabiliyyəti, arzuları ilə hesablaşmağa, dinləməyə səsləyirdi.

Məlikməmməd xalq nağılının motivləri əsasında ekranlaşdırılan “Əzablı yollar” (1982) filmi uşaq düşüncələrinin və xalq nağıl etikasının mahir ifadəçisi kimi olduqca maraqlı filmidir. Bu filmə Sovet hökuməti zamanında xalq nağılımızın ekranlaşdırılması, xalqımızın qəhrəman obrazının diqqətə çatdırılması, xeyirin şər üzərində qələbəsinin ekrana gəlişi təqdirə layiq hal hesab etmək olar.

“Əzablı yollar” filmi ilk filmlərdən hesab olunur ki, 1989-cu ildə ABŞ-da nümayiş olunmuş uşaq filmidir. Qeyd edim ki, bu filmin nümayiş olunması təsadüfi olmamışdır. Amerika kino xadimləri filmi izləmiş seçilmiş 17 Sovet filmindən biri olmuşdur.

Bədii kino yaradıcılığına 1970-ci ildən başlayan Tofiq müəllim 20-ə yaxın filmin müəllifidir və bu filmlərin əksəriyyətində uşaq mövzuları daha aktualdır. Bundan başqa müəllif uşaq proqramlarının da hazırlanmasında təşəbbüs göstərmiş, ssenari və rejissorluq etmişdir. Gələcək nəsillərin sağlam əqidə ilə yetişməsi onun vətəndaş mövqeyindən irəli gəlməsinin göstəricisidir.

1970-ci illərin Azərbaycan kinosu üçün əhəmiyyətli illər olması ilə yanaşı Tofiq İsmayılovun da kino yaradıcılığında qaynar, məhsuldar dövr kimi yadda qalır. Müəllif həmin dövrlərdə kinonun müxtəlif növlərində rəngarəng nümunələr yaratmışlar. Aydın Kazımzadə həmin dövrün filmlərinin xüsusiyyətlərini belə açıqlayır: “Həm hadisələrə, həm də qəhrəmanlara olan münasibətlərindəki fikir aydınlığı, düşüncələrindəki ciddilik, səmimilik özünü göstərir.” (4 səh -180)

Tofiq İsmayılov rejissor kimi fəaliyyətə televiziyaadan başlaması telefilmlərində onun yaradıcılığında yer almasına səbəb olub. İlyas Əfəndiyevin “Körpüsəlanlar” povestinin motivləri əsasında ekranlaşdırdığı “Çarvadarların izi ilə” televiziya filmi (1974) diqqəti cəlb edir. Film insanların yeniliyə, gələcəyə öz kökünə, ənənəsinə söykənərək irəliləyə bilməsini təbliğ edir. İnsan gələcəyə məhz babalarımızın açdıqları cığırda, yolla gedə biləcəyini ifadə edir. Bu baxımdan yol anlamı simvolik ifadə edilmişdir.

Onun sənədli filmərini araşdırarkən iki hissəyə bölmək mümkündür. “Lahıç”, “Palçıq vulkanları”, “Babamızın torpağı”, “Torpağa dönüş”, “Çovqan oyunu”, “Torpaq-kosmos-qarşılıqlı əlaqə”, “Gəl” və s. kimi sənədli filmlərində sənətkarlarımızdan, torpağımızın sərvətindən, xalq oyunlarından bəhs edir. “Palçıq vulkanları” filmində Azərbaycanda yerləşən palçıq vulkanlarının müalicəvi əhəmiyyəti və Azərbaycan torpağının zənginliklərindən bəhs edilir.

“Sənətkar portreti” silsiləsinə daxil olan filmlərdə isə Azərbaycanın tanınmış simaları, şəxsiyyətləri tərənnüm olunmuş və gələcək nəsillərə film vasitəsilə təqdim olunmuşdur. Bu silsiləyə daxil olan “Oxuyur Müslüm Maqomayev”, “Son tamaşa”, “Prima”, “Maestro”, “Özüm və zaman haqqında” və s. filmlərdir.

Bu filmləri birləşdirən vahid xətt mövcuddur: Qəhrəmanın yaradıcılığını, həyata münasibəti, həyat və yaradıcılığının vəhdətdə təqdimatı və musiqili filmlərin çəkilişinə üstünlük verilməsidir. Çox maraqlı haldır ki, onun müraciət etdiyi portretlər içindəki şəxsiyyətlər musiqi xadimləridir. Xoreoqraf, xalq artisti Əminə Dilbazi, opera müğənnisi, xalq artisti Gülxar Həsənova, bəstəkarlar Tofiq Quliyev, Xəyyam Mirzəzadə onun qəhrəmanlarıdır.

Əslində bu filmləri izləyərkən onun bir sənətkar kimi xalqının, millətinin, türk xalqlarının qarşısındakı sənətkar borcunun nəticəsi, təcəllisidir. Kino sənətinin obyektı insan olduğu üçün onun vəzifə və öhdəlikləri də birinci sənətkarın çiyinlərində hiss olunur. Tanınmış simaların gələcək nəsillərə tanıtılmasında bu filmlərin əhəmiyyəti yüksəkdir.

Ədəbiyyat

1. Aydın Dadaşov “Gerçəkliyin astanasında” Bakı-1992 səh. 63
2. Aydın Dadaşov “Televiziya reklamı demokratiya və bazar iqtisadiyyatı kontekstində BDU-nun nəşriyyatı”-2008 səh-95
3. Aydın Dadaşov, Ekran dramaturgiyası: Mövzu, struktur, üslub, janr. Bakı: Maarif, 1999, səh. 27
4. Aydın Kazımzadə, Bizim “Azərbaycanfilm”, 1923-2003-cü illər, Bakı: Mütərcim, 2004.-səh. 180 Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi.